

Žemberová, Viera

Stretnutia s minulosťou sú pekné, ale unavia

Slavica litteraria. 2024, vol. 27, iss. 2, pp. 150-154

ISSN 2336-4491 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/SL2024-2-15>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.82158>

License: [CC BY-SA 4.0 International](#)

Access Date: 16. 06. 2025

Version: 20250610

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Stretnutia s minulosťou sú pekné, ale unavia

Viera Žemberová (Košice)

Dmitrij Bykov: *Ospravedlnenie* (Opravidanie, 2005). Preložil Miloš Ferko. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2023. 237 s. ISBN 978-80-8202-193-9.

REVIEWS

Autor textu *Ospravedlnenie*, Dmitrij Bykov (1967), vyštudovaný žurnalista, po štúdiách pridáva k svojim tvorivým danostiam a záujmom (scenáristika, kritika, publicistika, poézia) ďalšiu, je ňou prvotina, prozaický text s tenzijným názvom *Ospravedlnenie*. Úkon ospravedlniť sa predstavuje ako neprehliadnutelnú názorovú a kultivovane vyrozprávanú „skutočnosť“, v ktorej sa výber a úspešné uplatnenie už pripomenutých aktivít autora v súčasnej ruskej kultúre otvára šírkou svojho látkového záberu do pôvodne neliterárnych problémov uložených do generačných pamätí a do dejín krajiny nekonvenčným vyrovnávaním sa s nedokonanou časťou sovietskej spoločenskej minulosti. Pritom Dimitrij Bykov nie je v umení a v žánroch umeleckej tvorby v mladej tvorivej generácii žiadnou výnimkou, predsa mu treba oprávnene priznať nazeráciu odvahu, invenciu

spojenú s nekonvenčnosťou a príbehovou výnimočnosťou aj v časovo často tematizovanej sovietskej histórii z minulého storočia, čím sa Bykov vedome vyhraňuje v súčasnej ruskej prozaickej tvorbe tým, že „*Román Ospravedlnenie je jeho prvým prozaickým dielom a je plný autorovho paradoxného spôsobu myslenia. Spisovateľ ponúka svoju vlastnú, fantastickú verziu smutných udalostí ruských dejín minulého storočia: obeť stalinského teroru nepopravili, ale poslali do špeciálnych táborov, kde z nich vykresali rasu nadľudí – nezlomných, povýšených nad bolesť, odolávajúcich horúčavám, chladu i citom. Po Stalinovej smrti sa začali vynárať zo zabudnutia – v bytoch rodiny či priateľov zazvoní telefón a postava z minulosti pozýva kedysi najbližších na tajné stretnutie...*“¹ Ide o vydavateľovu „pomôcku“, ako nezaujato prijať jeho pozvanie do príbehu a do rozprávania

1 Prevzaté z prebalu knižného vydania textu *Ospravedlnenie*, 2023.

o tých, ktorí v rokoch pred vojnou a desaťročia po nej v sovietskej spoločnosti žili, svojou prácou ju utvárali a súčasne do svojich osudov nie z vlastnej vôle museli prijať kruté riešenia a odmietavý prístup ku všetkému, čo sa neskláňalo pred dobovými mocenskými praktikami a pred spoločenskými normami, a to aj preto, že im bolo ťažké porozumieť. Napokon v exekutive už na to nebol čas a nikoho to zo zúčastnených pri moci ani nezaujímalo: „Nuž tak, nijaká dokonalá koruna tvorstva, skôr chyba prírody, poškodzujúca chyba,“² a to aj preto, lebo sa ujalo a šírilo v dobovom spoločenskom povedomí, pri prebiehajúcich previerkach a filtrovaní obyvateľov krajiny, že „Človek nie je oveľa viac ako mravec“ (s. 77). To *Najvyšší*, bol neomylný, dal príkaz na formovanie oceľového sovietskeho človeka, čo v praxi od polovice tridsiatych rokov po sedemdesiate roky minulého storočia, podľa príbehu v próze *Ospravedlnenie*, znamenalo, že sa praktikovalo zušľachťovanie obyvateľov neprimeraným telesným utrpením: „mučenie poskytovalo jedinú metódu, ktorou ste mohli človeku ako-tak pevne vštepiť nadosobný zámer [...], len pod tlakom mučenia sa odhalila pravda, všetko zvyšné ju zastieralo“ (s. 200). Kde by sa predpokladalo, že po vojnových útrapách, nevyčísliteľných ľudských stratách a skúsenostiach so zlom a krutosťou a po nespočítateľných povojnových stratách pri tých, ktorí neobstáli pri zocelovaní ľudí sa spoločnosť zomkne a odmietne

stalinské praktiky zverského zušľachťovanie prostého sovietskeho človeka, no realitou je, popri prirodzenom strachu, kto bude ďalší, koho zmrzačia, alebo kto to prežije, paradoxne má kalenie ľudskej ocele svojich podporovateľov a vyznávačov: spomedzi tých, ktorí týrajú, ale čo odmieta prirodzenosť života ako jedinečnej a neopakovateľnej príležitosti aj tých, ktorí väznenie prežili a stotožnili sa s praxou triedenia a zocelovania obyvateľov krajiny.

Dimitrij Bykov pre podporovateľov a zdokonaľovateľov politickej, ekonomickej, kultúrnej a široko koncipovanej sovietskej spoločenskej jedinečnosti života v „najlepšej krajine na svete“ pripravil pôsobivý príbeh o trestanckých osadách v sibírskej tundre okolo mesta Omsk, v ktorých sa prirodzenými číslami odlišovali, no pomenovanie mali rovnaké, trestanecké osady Čisté s osudovým doplnkom, či ich obyvateľ zocelovací pobyt „prežije“.

Dimitrij Bykov prelína všeobecné z histórie a verifikovateľné z kultúrnych dejín krajiny, teda to, čo v rodinách prirodzene a generačne zotrvačne prežíva aj v zdieľanom povedomí mladých rovesníkov, no aj najmladších súčasníkov o tých reáliách, ktorými sú známe priezviská sovietskych armádných vodcov v druhej svetovej vojne, odkazy na tvorbu inonárodných a sovietskych umelcov, vhodne zakomponované sentencie z poznania filozofov, podrobne rekonštruované príbehy osobností sovietskej vedy a kultúry

2 Dimitrij Bykov: *Ospravedlnenie*, 2023, s. 79.

v tematizovaných rokoch, ktoré (ne)prežili drsné praktiky formovania nového budovateľa sovietskej krajiny: „*Mučenie je jedinou vecou na svete, ktorá nikdy neomrzí*“ (s. 196).

Ten, spomedzi čitateľov, kto sa drží organizovania autorovej línie o stretnutí sa súčasníka s minulosťou, ten sa sústreďí na príbeh v príbehu, na to, čo chce vedieť a musí zistiť potomok literárneho rodu Rogovcov: chce vedieť, vidieť, zažiť, čo postretlo jeho predkov, a tak sa vyberie na cestu do tundry s ušľachtilým zámerom, hoci je úplne sám, je presvedčený, že nájde odpoveď v „krajine“ vydedencov, ktorí prežili mučenie a telesné znetvorenie a v barakoch a v osadách s názvom Čisté pokračovali v tom, čo ich naučili, čo sami zažili a prežili, aby sa ľudská podstata ich fyzického, morálneho a vôľového zla premenila na životný „štýl“ voči všetkému, čo vypudencov už nemôže vrátiť do bežného života povojnovej sovietskej spoločnosti. Tí spomedzi nich, hoci mali príležitosť, veď desaťročia sa nezastavia, sa nedokázali vrátiť do všedného života v meste či na vidieku, preto sa vrátili do Čistého späť, tam ich morálku, istoty a suverenitu nikto nespochybňoval, tam sa všetko a všetci riadili nepísanými zákonmi života vydedencov.

Postava Rogova, svojou profesiou je historik, sa rozhodne, ukáže sa, že naivne, hľadať starootcovskú minulosť, jej ohlasy v živote potomka, preto hľadá v sibírskom teréne obyvateľov z osád Čisté a koná tak aj preto, lebo sa chce vysporiadať sám so svojím životom a so

sebou, čo znamená, nájst' aj ním rešpektovanú príčinu na to, čo sa v krajine dialo pred štyridsiatimi rokmi, pretože s tým už jednoducho žiť nemohol (s. 143). Látku, tematiku, typ postavy nasmeroval autor tak, aby Rogov našiel to, čo hľadá a zaplatil za poznanie svojím životom. Podľa všetkého autor očakáva, že sa čitateľ pristaví pri tom, či je príbehové finále Rogovho poznania iba toľkokrát zopakovaný bludný kruh, alebo raz sa nájde iný Rogov a prelomí a možno zmení dávne nezmyselne kruté, nič neprinášajúce zvyky konečne na úctu a obdiv k ťažkému životu jeho po desaťročia ponižovaným a ničeným nositeľom.

Pripomínať v zvolenej prozaickej žánrovej línii sci-fi azda neobstojí, už z podstaty príbehu a noetických ambícií autora neprehliadnuteľného textu a pôsobivého naračného prístupu k látke z verifikovateľnej minulosti, ktorá „neskončí“, kým budú v spoločnosti jednotlivci, pre ktorých bude hrubá silu, mocenská manipulácia a násilie obsahom zmyslu osobnej existencie.

Dmitrij Bykov *Ospravedlnením* poskytol osobné pohľadky na pozorné čítanie a na premýšľanie o známych a učebnicovo zovšeobecnených reáliách Stalinovho vodcovstva v krízových vojnových a v povojnových rokoch v ZSSR aj v Európe. Z autorovej fikcie sa do literárneho vyrozprávania príbehu pre staršie generácie obnoví z nezabudnutých udalostí to najtemnejšie, ich potomkovia si osvoja z nanovo študovaných desaťročí v učebniciach dejepisu tie zo sovietskej spoločenskej histórie

minulého storočia, ktoré sa sústredia na iné a na inak objasňované reálie spojené s budovaním krajiny a s formovaním jej oddaných budovateľov.

Vtedy, keď si čitateľ osvojí informáciu, že Dimitrij Bykov uplatnil v texte „paradoxný spôsob myslenia“ a bude sa tak vyrovnávať s textom rozloženým do ôsmich častí a medzi nimi do troch pomenovaných „rekonštrukcia“ s číslom od 1 po 3, vypráva sa v látke, téme a pri výbere typov mužských literárnych postáv do vojnových a krušných povojnových reálií a do im zodpovedajúcich praktík na fyzické prežitie, a to mohli zažiť len tí, ktorých udržiavali mocní ako „nositeľov“ budúcnosti. Vlastne ich považovali za produkt, nástroj, no nie za obeť (po)vojnového a mocenského mechanizmu v konkrétnej krajine a v jej verifikovateľných spoločenských a hodnotových reáliách. Práve ony (citovanie a odkazy na konkrétne kultúrne reálie a umelecké texty a na ich autorov; personalizované odkazy na konkrétne osobnosti spoločenského, armádneho, kultúrneho života, na ich činy a na ich hodnotenie v občianskej pospolitosti, názvy jestvujúcich miest a lokalít, odkazy na geografiu krajiny) spoločne napovedajú, že k označeniu prozaického textu *Ospravedlnenie* žánrovo za román by mohlo nabádať, že bokom by nepostávalo ani jeho typologické vymedzenie, o ktorom autor uvažoval ako o texte s ambíciou historizujúceho čítania, mysliac na zakomponovanie rozsiahlej, neprehliadnuteľnej a voči stratégii autora textu a výberu látky

s výraznou a v ruskej spoločnosti živou spoločenskou a dejinnou faktografiou, aj za román s historizujúcou ambíciou.

Výber látky, tematika, problém, a najmä personálne početná, predovšetkým generačne, osudom a rodinou prepojená mozaika rodových, občianskych, profesijných a „obyčajných“ mužských typov a prostých obyvateľov krajiny, ktorými je text Dmitrija Bykova nasýtený, dielo chvíľami až znepriehľadňuje, a to len preto, aby neunikol z času, priestoru, pamäti a praktík danej doby nikto, kto sa stáva jej výtvorom tvorcu a súčasne aj predobrazom budúcnosti.

Ospravedlnenie Dmitrija Bykova je čítanie mrazivé, no pozoruhodne stupňované do šírky príčiny a následku konkrétnej udalosti, prejaveneho porozumenia voči „obsahu“ histórie a jej nositeľom (Najvyšší) aj výtvorom (rod, rodina, potomkovia, okolnosťami osudom pridružené k príbehu Skaldina – Rogova), pretože takto sa literárne „utváral“ kruh osudu so „začiatkom a koncom“, aby sa autor prózy stotožnil so záverečným dopovedaním toho, čím začínal príbeh starého otca, otca a vnuka Rogovcov: *Ostalo nám dopovedať máličko.*

Všetko a všetci v *Ospravedlnení* zostávajú nástrojmi aj obeťami systému, ktorý aj po desaťročiach od udalostí tridsiatych až sedemdesiatych rokov minulého storočia má svojich presvedčených nositeľov, zástancov a vykonávateľov praktík, hoci aj oni sa stali ich neľudskou obeťou: železničná trasa Moskva – Omsk môže za prózu *Ospravedlnenie* ešte vždy

končiť v osadách Čisté a myšlienka na filtrovanie obyvateľstva nemusí patriť iba do minulosti.

Popri rozprávačom detailne zaznamenávanom spôsobe techník a nástrojov na „filtrovanie“ obyvateľstva na ocel a odpad, no aj toho, čo väzenie a týranie spôsobovalo s osobnosťou jednotlivca, sa postupne sformujú hodnotiace návraty k dôsledkom nezmyselného ničenia nevinných životov ako k opakujúcim sa procesom, ako sa stať sám sebou (s. 125) aj za cenu poškodzovania všeludských či už prirodzených, alebo aspoň v náznaku rešpektovaných prejavov mravného, citového aj profesijného správania sa.

Dmitrij Bykov nízke vyvažuje vysokým, čím sú v jeho rozprávani sprítomnené komornou až éterickou líniou textu filozofujúce odkazy na život a na smrť, veď smrti nemožno nijakým spôsobom

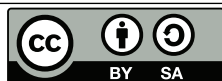
uniknúť, je všemocná a všadeprítomná (s. 150 – 151). Ako čaro neželaného pôsobia odkazy na umenie, literatúru, na písanie a na vzdelávanie sa, na kultúru a osobnosti s ňou späté, a to preto, ako dáva Bykov vedieť svojmu čitateľovi, súvisí s tým, že písanie je ako (auto)terapia, zaznamenávanie, alebo oslobodzujúci rozhovor so sebou, hoci ako výdych, či akt úľavy, ba možno aj cesta k osobnému dvojníctvu (s. 74), preto môže vzniknúť ako písanie.

Všestranne tvorivý Dmitrij Bykov naisto vie, kam a ku komu po vydaní prózy vyslal svoje pôsobivé rozprávania v *Ospravedlnení*. Slovenský čitateľ môže zvažovať o tematike *Ospravedlnenia*, o nazeraní aj o etike dejín veľkorysejšie aj žičlivejšie, pre neho je *Ospravedlnenie* Dmitrija Bykova adresované ľudstvu bez hraníc.

prof. PhDr. Viera Žemberová, CSc.

viazember@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0001-6117-6363>

This work can be used in accordance with the Creative Commons BY-SA 4.0 International license terms and conditions (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>). This does not apply to works or elements (such as images or photographs) that are used in the work under a contractual license or exception or limitation to relevant rights.